

Л.С. Левченко

ТВОРЧА ОСОБИСТІСТЬ УЧИТЕЛЯ: ЇЇ КРИТЕРІЇ В ГУМАНІСТИЧНІЙ ПАРАДИГМІ ОСВІТИ

У статті розкриваються концептуальні й критеріальні характеристики творчої самореалізації особистості як мети гуманістичної теорії. Відкриття теорії самореалізації особистості як її самостійного творчого зростання й успішного самоствердження збагатило теорію виховання, зміцнило позиції гуманістичної парадигми освіти як провідного чинника формування людини нової ери. З'ясовано, що теорія самореалізації не може сприйматися як завершена і систематизована концепція з причини відсутності розгорнутих результатів конкретних науково-педагогічних досліджень. Виявлено та охарактеризовано основні критерії творчої самореалізації учителя.

Ключові слова: творча самореалізація, гуманістична парадигма освіти, творче зростання, теорія виховання, критерії, творчий учитель.

В статье раскрываются концептуальные и критериальные характеристики творческой самореализации как цели гуманистического образования. Открытие феномена самореализации личности как ее самостоятельного творческого роста и успешного самоутверждения обогатило теорию воспитания, укрепило позиции гуманистической парадигмы образования как ведущего фактора формирования человека новой эры. Выяснено, что теория самореализации не может восприниматься как завершена и систематизированная концепция по причине отсутствия развернутых результатов конкретных научно-педагогических исследований. Выявлены и охарактеризованы основные критерии творческой самореализации учителя.

Ключевые слова: творческая самореализация, гуманистическая парадигма образования, творческий рост, теория воспитания, критерии, творческий учитель.

The article describes the conceptual and criterial characteristics of creative self-realization as the goal of humanistic theory. The discovery of the theory of self-realization as her own creative growth and successful assertion enriched the theory of education, strengthened the position of the humanistic paradigm of education as a leading factor in the formation of a new era. It was found that the theory of self-realization cannot be taken as complete and systematic concept because of the lack of detailed results of specific scientific and educational research. Identified and characterized the major criteria of creative self-realization of the teacher.

A study of the literature and practical experience of self-realization formed the view that the most important theoretical basis for disclosure of the nature, content, criteria and conditions for self-realization began the concept of anthropological and humanistic areas of philosophy and psycho-pedagogical science. An anthropological approach to the appointment and education of a person in contrast to the concept of authoritarian pedagogy and pedagogy of social priorities is to try to consider the person as the highest and most perfect creation of nature. The original principles antropologa have a unique priority of the interests and values of the individual over the common (public, state, class). In the model of education of existentialism as one of the directions of philosophical anthropology recognizes not only the uniqueness of the person, its independence from any external determinants, but also someactivity in the process of personal growth. Education, according to the existentialists, is reduced to self-education, and the task of the educator is to create conditions that a person has done herself. It is revealed that the person in the

process of its formation is given a new status – independent, high-potential individual, which, above all, must rely on their own strength, intelligence and energy and not to justify their failures social problems, intrigues of enemies and the lack of a happy occasion. her success in life, happiness and prosperity are associated with power and thrust her self and, as a rule, little dependent on the benevolence of capricious fate. External (social) the dominant feature of the development of the individual's inner world is designed mainly to encourage and create favorable conditions for the growth and development of the natural in man.

Keywords: *creative self-actualization, humanistic paradigm of education, creative growth, the theory of education, criteria, creative teacher.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Конституція України визначила освіту пріоритетною галуззю, держава взяла на себе обов'язок забезпечити її прискорений, випереджальний інноваційний розвиток [1]. Національна доктрина розвитку освіти як найбільш важливий на сьогодні державний документ для освітян передбачає основний шлях модернізації української освіти на найближчі 25 років нового століття. Головною метою державної політики в освіті проголошено створення необхідних умов для розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина України протягом усього життя [1]. Вперше освітня політика держави стала чітко детермінованою цивілізаційними процесами, які відбуваються в Європі і прогресивній світовій спільноті.

Концепція самореалізації особистості суттєво трансформує наше уявлення про рушійні сили і механізми розвивальних процесів людини, про систему підтримки підростаючого індивіда, нарешті, про саму мету освітніх і виховних зусиль суспільства і школи. На сьогодні осмислення сутності самореалізації, її змісту і критеріальних характеристик актуальна і мало досліджена проблема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми свідчить про те, що проблема творчої особистості учителя найбільш повно і послідовно була розкрита в працях Н. Левітова, А. Макаренка, Н. Кузьміної, В. Кан-Каліка, Ф. Гоноболіна, І. Страхова, В. Сластьоніна, В. Сухомлинського, В. Крутецького, Велику увагу розробці даної проблеми приділяли В.І. Андреев, Н.А Бердяев, В.А Бухвалов, І.Г. Геращенко, В.І. Загвязинський, В.А. Кан-Калик, І. Кант, Л.М. Лу ііма, А.К. Маркова, Н.Д. Нікандров, Я.А. Пономарьов, М.М. Потішить, С.А. Рубінштейн, Л.І. Рувинський, С.О. Сисогва, П.Л. Ципок та ін.)У працях цих науковців з'ясовано сутність основних категорій проблеми, визначено специфіку педагогічної творчості та шляхи її реалізації у педагогічному процесі. При всьому розмаїтті вивчення проблеми формуванні майбутнього вчителя як творчої особистості, підготовки його до творчої професійної діяльності, аспект формування у студентів педагогічних навчальних закладів умінь та навичок виховання творчої особистості учня в навчально-виховному процесі, розвитку потенційних можливостей дитини недостатньо досліджений у теоретично-методичному та методичному плані. Разом із цим у системі професійної підготовки майбутнього вчителя, на початкових етапах його

залучення до педагогічної праці, існує особливо велика потреба в поглибленні теоретичної та практичної підготовки до творчої професійної діяльності, в озброєнні майбутніх учителів технологією орієнтації навчально-виховного процесу на розвиток творчих можливостей учня.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення літературних джерел і практичного досвіду самореалізації сформувало думку про те, що найбільш важливим теоретичним підґрунтям для розкриття сутності, змісту, критеріїв та умов самореалізації стали концепції антропологічного й гуманістичного напрямків філософії та психолого-педагогічної науки. Антропологічний підхід до призначення й виховання людини на відміну від концепції авторитарної педагогіки і педагогіки соціальних пріоритетів зводиться до спроби розглядати людину як вище й найдосконаліше створіння природи. Вихідними принципами антропологізму є пріоритет унікальних інтересів і цінностей особистості над загальними (суспільними, державними, класовими). У моделі виховання екзистенціалізму як одного з напрямів філософської антропології (К. Ясперс, М. Хайдегер, Ж.-П. Сартр) визнається не тільки унікальність особистості, її незалежність від будь-яких зовнішніх детермінант, але й самоактивність у процесі особистісного росту. Виховання, на думку екзистенціалістів, зводиться до самовиховання, а завдання вихователя – до створення умов, щоб особистість творила саму себе.

Важливо усвідомити, що ідеї самореалізації, зокрема, особистісного росту не виникли самі по собі, а є наслідком більш глибоких установок, що задають цілком певний підхід до людини і її розвитку. Найглибшим джерелом філософії людини, джерелом, що живить і формує її, є віра або відсутність віри в людство. Якщо людина відчуває довір'я до людей і вірить у те, що з їхньою допомогою він здатний досягти чогось значимого, тоді він засвоїть такі погляди на життя і на світ, що будуть знаходитися в гармонії з його довірою. Відсутність довіри породить і відповідні погляди. З цього, зокрема, випливає, що в будь-якій концепції, крім звично виокремлюваних теоретичної і практичної складових, завжди є ще одна – ціннісна складова. Саме це аксіоматичне кредо і є реальним фундаментом концептуальних побудов.

Якщо прикласти критерій віри-невір'я в людину до основних психологічних і педагогічних теорій, то вони досить чітко розділяться на дві групи: «що довіряють» людській природі (тобто гуманістично орієнтованих) і «що не довіряють» [2].

Відповідно до базової установки і рішення проблеми сутності людини вирішується і питання про те, «що робити» з цією сутністю, щоб людина стала «краще», як її правильно розвивати, виховувати. Це питання про зміст виховання принципово вирішується в такий спосіб: якщо сутність людини негативна, то її треба виправити; якщо її немає – її треба створити, сконструювати і «укласти» в людину (при цьому в обох випадках головним орієнтиром виступають так звані інтереси суспільства); якщо вона позитивна – їй треба допомогти розкритися; якщо сутність знаходиться за допомогою вільного вибору, то варто допомогти їй зробити цей вибір (в останніх двох випадках у главу кута ставляться інтереси самої людини).

Концепція особистісної самореалізації стає логічним продовженням погляду на людину в гуманістичній психології і педагогіці і по суті своїй несумієна з підходами, що не довіряють людині.

Таблиця 1

Базисні установки філософських і психолого-педагогічних концепцій виховання людини

Базисна установка	Природа людини	Зміст виховання	Основні представники
Невір'я в людину	Негативна	Виправлення, компенсація	Класичний фрейдизм
	Нейтральна	Формування, корекція	Біхевіоризм, більшість підходів у радянській психолого-педагогічній науці
Віра в людину	Безумовно-позитивна	Допомога в актуалізації і реалізації	Концепції К. Роджерса, А. Маслоу, А. Макаренка В. Сухомлинського
	Умовно-позитивна	Допомога у виборі	Екзистенціальний підхід В. Франкла, Дж. Б'юджентала та ін.

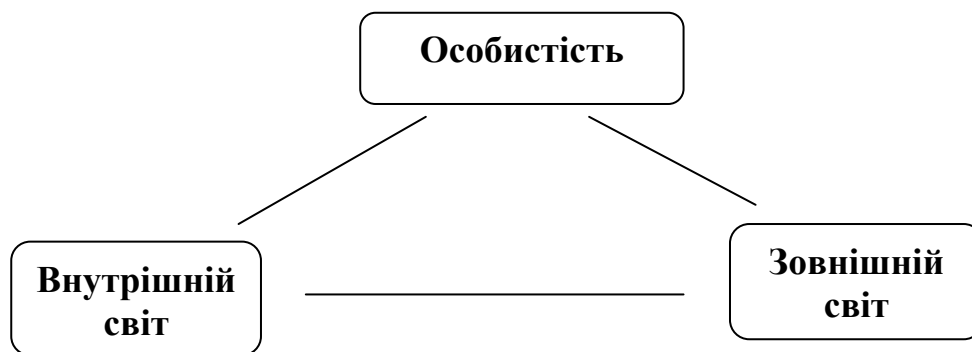
Представлене далі розуміння самореалізації та її основної частини – особистісного росту – спирається на концепцію одного з лідерів «руху за гуманізацію психології» Карла Роджерса (його особистісно-центрований підхід) та теорію самоактуалізації А. Маслоу. Відзначимо, що більшість дослідників визнають, що найвагомий внесок у розкриття проблеми самореалізації особистості зробили саме ці відомі у 20 столітті американські вчені, засновники гуманістичної психології, що стала базисною підставою сучасної гуманістичної парадигми освіти,

Видатний теоретик та експериментатор А. Маслоу обрав надзвичайно оригінальний шлях дослідження людини, шлях, принципово протилежний тому, яким ішов знаменитий психоаналітик Зігмунд Фрейд та його численні прибічники й послідовники. Відомо, що Фрейд дотримувався думки, що зрозуміти психічне здоров'я людини можна, лише зрозумівши її психічну хворобу. Багато років З. Фрейд працював з людьми, психіка яких була спотворена хворобливими аномаліями. За допомогою витончених методів психоаналізу він лікував їх, впливаючи, насамперед, на сферу підсвідомості. Використовуючи свої численні спостереження над хворими, Фрейд побудував «модель» людської психіки і в світлі цієї моделі через призму психічно нездорового індивіда розглядав будь-кого з нас. Якщо ж трапляли випадки нормального психічного здоров'я, то такі особи, за Фрейдом, вважались «на шляху до хвороби», в. кращому разі – «на самому початку такого шляху».

А. Маслоу рішуче відмовився від такої позиції і побудував модель психіки на іншій основі: спираючись на психіку здорових і сильних, а не

хворих, закомплексованих людей. Він звернувся до численної групи душевно здорових, талановитих, творчо розвинутих особистостей, які відзначалися видатними і постійними досягненнями в обраній сфері і «повністю використовували свої здібності, таланти, можливості». Він писав: «Очевидно, що істота з Марсу, потрапивши в колонію природжених калік, карликів, горбунів тощо, не зможе зрозуміти, якими вони повинні бути. Тому давайте вивчати не калік, а найбільше, яке зможемо знайти, наближення до цілісної здорової людини. Ми знайдемо в них якісні відмінності, іншу систему мотивації, інші цінності, мислення й сприймання» [4, с. 109]. Вивчаючи кращих людей, розвиває далі свою думку А. Маслоу, можна дослідити межі людських можливостей. Ця ж думка звучить у повісті Д. Граніна «Це дивне життя», присвяченій талановитому біологу Олександрю Любіщеву, який за допомогою своєї системи використання і збереження власного часу довів потужні можливості звичайної, але цілеспрямованої й організованої людини.

У самому загальному визначенні особистість – це людина як суб'єкт власного життя, відповідальний за взаємодію як із зовнішнім світом, включаючи й інших людей, так із внутрішнім світом, із самим собою. Особистість – це внутрішня система саморегуляції людини. Вона випробовує вплив двох інших сил, які детермінують, що умовно можна позначити як організм, внутрішній світ (тобто людина як жива істота в цілому) і середовище, зовнішній світ у широкому змісті, включаючи в першу чергу інших людей. Співвідношення між цими трьома рушійними силами і визначає лінію життя людини; його можна представити у вигляді своєрідного трикутника розвитку:

Найважливішими характеристиками зрілої особистості є: інтенціональність (здібність створювати свій предметний світ, практично стверджувати сенс власного існування), автономність, динамічність, цілісність, конструктивність, індивідуальність. Однак ці атрибути особистості не дані, а скоріше задані, і ступінь їхньої актуалізації залежить від визначених умов – насамперед саме від того, які в особистості складуться взаємини з двома іншими силами. Причому, відповідно до вихідної позиції віри в природу людини, її актуалізацію, творчий початок визнається в першу чергу за організмом, внутрішнім світом, у якому споконвічно закладений могутній потенціал, «головна рушійна сила життя» і розвитку людини – прагнення до

росту, до розкриття здібностей і посиленню можливостей, до більшої ефективності, зрілості і конструктивності, називана К. Роджерсом «тенденцією до актуалізації». І тому для особистості вихідні, визначальні відносини – саме з внутрішнім світом, із самим собою.

Відносини особистості з зовнішнім світом – особливо зі світом інших людей – куди більш складні, неоднозначні й драматичні. З боку особистості є сильна зацікавленість у контакті з іншими людьми, – людина, як стверджує К. Роджерс, «невигойно соціальна; вона має глибоку потребу у взаєминах» [7]. Більш того, центральний компонент особистості – «Я» – має дуже сильну потребу в самоповазі, що спочатку (у дитинстві) задовольняється в першу чергу через одержання уваги, визнання і любові від інших людей (насамперед – значимих дорослих). Іншими словами, особистість дитини не просто орієнтована на взаємини із соціальним світом, а виявляється в істотній залежності від них.

Головний психологічний зміст особистісного росту (ОР) – звільнення, знаходження себе і свого життєвого шляху, самоактуалізація і розвиток всіх основних особистісних атрибутів. А взаємодія особистості з власним внутрішнім світом у цілому не менш (а в багатьох відносинах – більш) значима, ніж зі світом зовнішнім. Принципово важливим для людини є також визнання і повага його внутрішнього світу іншими людьми. Тобто повноцінний ОР можливий тільки в тому випадку, якщо інтраперсональність не буде придушуватися інтерперсональністю і якщо між усіма трьома вершинами «трикутника розвитку» не буде боротьби або зневажливого ігнорування, а буде конструктивне співробітництво, діалог.

Особистісний ріст не тотожний просуванню людини по «сходах віків»; це складний багатоаспектний процес, що впливає з своєї внутрішньої логіки і має завжди індивідуально-своєрідну траєкторію. Є підстави говорити лише про самий загальний «основний закон особистісного росту», що, спираючись на відому формулу К. Роджерса «якщо – то», можна сформулювати так: якщо є необхідні умови, то в людині актуалізується процес саморозвитку, природним наслідком якого будуть зміни в напрямку його особистісної зрілості. Іншими словами, саме ці зміни – їхній зміст, спрямованість, динаміка. – свідчать про процес самореалізації і можуть виступати як її критерії.

При повноцінній самореалізації як творчому самозростанні ці зміни торкаються взаємини особистості як із внутрішнім світом (інтраперсональність), так і з зовнішнім світом (інтерперсональність). Відповідно і критерії самореалізації складаються з інтраперсональних і інтерперсональних. На основі концепцій особистого росту і самореалізації А. Маслоу, К. Роджерса, В. Сухомлинського, М. Амосова, О. Любіщева можна побудувати систему найважливіших критеріїв самореалізації. Один з експериментальних її варіантів виглядає таким чином.

Інтраперсональні критерії успішної самореалізації особистості.

Прийняття і визнання себе. Це означає визнання себе і безумовну любов до себе такого, який я є, відношення до себе як особистості, гідної поваги, здатної до самостійного вибору (Роджерс К.), надання собі права виявляти своє

«Я», тобто свою індивідуальну природу з усіма її чеснотами й недоліками – із спокійним спогляданням, без скарг і зайвих вимог, без комплексів провини, але з гострим відчуттям розбіжності між тим, що є, і тим, що повинно бути (А. Маслоу).

Відкритість внутрішньому досвідові переживань. «Досвід переживань» (К. Роджерс) – одне з центральних понять у гуманістичній психології, використовуване для позначення складного безперервного процесу («поток») суб'єктивного переживання подій внутрішнього світу (включаючих і відображення подій світу зовнішнього). Чим більш сильна і зріла особистість –, тим більше вона вільна від впливу захистів, що спотворює, і здатна прислухатися до цієї внутрішньої реальності, поставитися до неї як до гідної довіри і «жити сьогодні».

Розуміння себе. Як можна більш точно, повне і глибоке представлення про себе і свій актуальний стан (включаючи реальні свої переживання, бажання, думки і т.д.); здатність побачити і почути себе справжнього, крізь нашарування масок, ролей і захистів; адекватна і гнучка «Я»-концепція, чуттєва до актуальних змін і асимілюючий новий досвід, зближення «Я»-реального і «Я»-ідеального -от основні тенденції особистісної реалізації за цим критерієм.

Незалежність у задоволенні мотивації росту від реалій світу, від інших людей, від зовнішніх засобів і залежність тільки від своїх потенціалів і внутрішніх ресурсів (це може бути названо самодостатністю особистості, її незалежності від оточення, що сприяє стабільності особистості. навіть в умовах неблагополуччя, ударів недоброї долі).

Відповідальна воля. У взаєминах із самим собою це означає насамперед відповідальність за здійснення свого життя, усвідомлення і прийняття своєї волі і суб'єктне розуміння свого, як говорив М. Бахтін, «не-алібі-в-бутті». Це також означає «внутрішній локус оцінювання» – відповідальність за вибір цінностей і винесення оцінок, незалежність від тиску зовнішніх оцінок. І, нарешті, це відповідальність за актуалізацію своєї індивідуальності і самобутності, за те, щоб залишитися вірним, собі.

Цілісність. Найважливіший напрямок особистішого росту – посилення і розширення інтегрованості і взаємозв'язку всіх аспектів життя людини, а особливо – збереження цілісності внутрішнього світу і самої особистості. Як підкреслював К. Роджерс, із самого початку дитина є інтегрованим і цілісним організмом, що поступово індивідуалізується. Проблема в тім, щоб ці наростаючі індивідуалізованість і диференційованість не вели до втрати внутрішньої єдності людини, до втрати конгруентності, до розривів або диспропорцій, наприклад, між інтелектом і почуттями, «Я» – реальним і «Я» – ідеальним і взагалі між особистістю й організмом. Цілісність і конгруентність є неодмінною умовою ефективної регуляції життя людини.

Динамічність. Внутріособистісна єдність і погодженість не означають відсталості і завершеності. Навпаки, особистість існує в постійному, безперервному процесі змін. У цьому сенсі зріла особистість – це особистість у

стані постійної зміни, тобто *ріст особистості є спосіб її існування* Тому найважливіший критерій особистої самореалізації як самоздійснення – динамічність, гнучкість, відкритість змінам і здатність, зберігаючи свою ідентичність, розвиватися через розв’язання актуальних протиріч і проблем, постійно «бути в процесі»: скоріше бути процесом можливостей, що зароджуються, ніж перетворитися в якусь застиглу мету (К. Роджерс).

Глибоко мотивована творчість як провідна, універсальна характеристика самореалізації особистості і всієї її життєдіяльності (А. Маслоу, А. Макаренко, В. Андреев, В. Сухомлинський). Справжні самореалізатори з роками не втрачають, а, навпаки, нарощують свій творчий потенціал. Творчість виступає як неодмінний атрибут і підтвердження психічного здоров’я особистості, вона присутня в кожному виді їх життєдіяльності – праці, навчанні, спілкуванні, дозвіллі. Більше того, творчість, може, і є тим єдиним рятівним колом людини у випадку, коли вона втратила майже все, крім людської гідності і віри тільки в свої власні сили.

Інтерперсональні критерії самореалізації.

Прийняття інших. У інтерперсональному напрямку наявність наявність самозростання насамперед у динаміці відносин до інших людей. Особистість тим більше зріла, чим у більшій мірі вона здатна до прийняття інших людей такими, які вони є, до поваги їхньої своєрідності і права бути собою, до визнання їх безумовною цінністю і довіри їм. А це, у свою чергу, зв’язано з основною довірою до людської природи і почуттям глибинної сутнісної спільності між людьми.

Розуміння інших. Зріла особистість відрізняється звільненням від забобонів і стереотипів, здатністю до адекватного, повного і диференційованого сприйняття навколишньої дійсності взагалі й особливо - інших людей. Найважливіший критерій успішної самореалізації – готовність вступати в міжособистісний контакт на основі глибокого й тонкого розуміння і співпереживання, емпатії.

Соціалізованість. Успішний особистісний ріст веде до все більш ефективного прояву фундаментального прагнення людини – до конструктивних соціальних взаємин. Людина в контактах з іншими стає усе більш відкритою і природною, але при цьому – більш реалістичною, гнучкою, здатною компетентно дозволяти міжособистісні протиріччя і жити з іншими в максимально можливій гармонії.

Здібність до творчої (креативної, розбудовчої) співпраці з іншими членами суспільства на основі розвинутої емпатії, потреби у конструктивному спілкуванні, прагненні задовольнити власні творчі мотиви. Найважливіша якість зрілої особистості – готовність сміливо й відкрито зустрічати життєві проблеми і справлятися з ними, знаходячи внутрішні й зовнішні резерви.

Природно, зміни в кожному з цих напрямків самореалізації відбуваються у відповідності зі своїми специфічними закономірностями. У той же час це процес цілісний, взаємозалежний і ріст в одному «особистісному вимірі» сприяє просуванню в інших. Тому важливіше всього сам факт руху в цих напрямках, включення в процес відкриття і інаходження себе, що дає

можливість людині ставати усе більш вільною й відповідальною, автентичною і неповторною, дружелюбною й відкритою, сильною і творчою і, в остаточному підсумку, – більш зрілою і здатною сприймати світ (зовнішній і внутрішній) не як погрозу, а як, за словами К. Роджерса, **виклик життя** й одночасно – **заклик до життя...**

Цілісна теорія самореалізації особистості, що закладена видатними зарубіжними й вітчизняними вченими і розвивається нашими сучасниками, базується, перш за все, на відкритих наукою положеннях про фундаментальні потреби людини. Саме задоволення цих потреб забезпечує самореалізацію та її провідний результат – психічне здоров'я людини. А неврози і психічна непристосованість зумовлені в основному відсутністю задоволеності тих фундаментальних потреб. Серед них такі загальновизнані (за А. Маслоу):

- фізіологічні потреби (у їжі, сні, теплі тощо);
- потреби у безпеці (для задоволення їх людина дотримується певного режиму дня, купує житло, одяг та ін.);
- потреба у любові і приналежності (людина заводить сім'ю, друзів);
- потреба у повазі (людина робить кар'єру, займається наукою, бере участь у суспільному житті);
- і, нарешті, потреба у самореалізації (людина реалізує свої задатки і здібності).

Звернемо увагу, що саме про задоволення вищих потреб індивіда говорили і А. Маслоу, і К. Роджерс, і наш В. Сухомлинський. На основі їх міркувань, багатого досвіду і проведених у нас експериментів можна дійти висновку, що повноцінною, щасливою людина стає не тоді, коли задоволена смачною їжею, теплою домівкою чи високою посадою, а тоді, коли вона реалізувала свої здібності писати книги, малювати картини, вирощувати хліб чи виховувати дітей. У ході проведеного дослідження виявлено, що найбільшою насолодою для старшокласників і студентів стає не перемога у конкурсі, олімпіаді чи спортивному змаганні (хоча це дає їм велике задоволення і гордість), а глибоке відчуття своїх здібностей та умінь розв'язувати все складніші задачі, долати свою невпевненість і лінощі, відчуття своїх постійно наростаючих вольових, фізичних і розумових сил. Тільки при таких умовах формується провідний результат самореалізації – психічне здоров'я, творчий потенціал, саногенне мислення, емоційна стійкість, чіткі й позитивні цінності динамічної, цілісної людини.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Здобутки теорії і практики самореалізації сутнісних сил людини як стратегічної мети її земного існування стали складовою зазначеної вище Національної доктрини розвитку освіти української держави.

Підсумовуючи дослідження зарубіжних і вітчизняних вчених (А. Маслоу, К. Роджерс, Л. Толстой, А. Макаренко, В. Сухомлинський, М. Амосов, І. Бех та ін.), ми визначаємо *творчу самореалізацію як свідомий, цілеспрямований процес розгортання та зростання сутнісних сил людини, зокрема дитини, підлітка, юнака – її задумів, творчих здібностей, умінь, потреб, мотивів,*

життєвих цінностей. Самореалізація творчого потенціалу особистості – це усвідомлений самостійний виконавчо-результативний процес її творчого саморозвитку (самоосвіти, самовиховання, самовдосконалення, саморегуляції, самооцінки) з обов'язковими конкретними, творчими продуктами цього процесу – внутрішніми (розвинуті творчі мотиви, здібності, уміння, цінності тощо) і зовнішніми (результати дослідження, підготовлені доповіді, реферати, статті, книги, професійні проекти тощо).

Відкриття феномену самореалізації підростаючої і зрілої особистості – це нова сторінка педагогічної та психологічної науки насамперед тому, що *людині в процесі її формування надається новий статус – незалежної, з високим потенціалом особистості*, яка, насамперед, має сподіватись на власні сили, розум та енергію й не виправдовувати свої невдачі соціальними негараздами, інтригами недругів та відсутністю щасливого випадку. Її життєвий успіх, щастя й процвітання пов'язані з потужністю й спрямованістю її самореалізації і, як правило, мало залежать від прихильності примхливої долі. Зовнішня (соціальна) домінанта розвитку внутрішнього світу особистості покликана в основному стимулювати, створювати сприятливі умови для зростання й розвитку природного в людині.

Відзначимо, що теорія самореалізації не може сприйматися як завершена і систематизована концепція з причини відсутності розгорнутих результатів конкретних науково-педагогічних досліджень. Разом з тим, відкриття феномену самореалізації підростаючої особистості – це новий розділ педагогічної та психологічної науки. У подальших публікаціях ми розкриємо соціально-педагогічні умови і механізми творчої самореалізації майбутнього педагога, провідну роль ціннісних смислів його життя й освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Національна доктрина розвитку освіти.– Освіта. – 2002. – № 26. – 24.04 – 1.05.
2. Братченко С. Л. Личностный рост и его критерии / С.Л. Братченко // Сборник: Психологические проблемы самореализации. Под ред. А. А. Крылова, Л.А. Коростелевой. – Изд-во: Санкт-Петербургского университета, 1997. – 120 с.
3. Добрянський І. Сучасні тенденції розвитку вищої школи: соціокультурний, регіональний та особистісний аспекти / І. Добрянський // Вища школа. – 2004. – № 1. – С. 26–27.
4. Маслоу А. Самоактуалізація / А. Маслоу // Вопросы психологии, 1988. – №3. – С. 108–117.
5. Маслоу А. Самоактуалізація личности и образование / А. Маслоу : Пер. с англ. – Киев-Донецк: Институт психологии Украины, 1994. – 52 с.
6. Rogers C. A theory of therapy, personality and interpersonal relationship, as developed in client – centered framework / C. Rogers // Psychology: A Study of a Science. 1959. Vol. 3.